

EKKLESIA AMSTERDAM zondag 12 december 2021

Over de zonde

Colet van der Ven

Het is de zomer van 1965. Woedend ben ik, achtjarige, de vier kilometer van het dorp naar de stad gefietst, woedend heb ik een half uur staan wachten voor het stadhuis en woedend kijk ik nu naar het bruidspaar dat daar uit komt gelopen. Mijn paardrijleraar met zijn kersverse eega. Wat een verraad. Niet zij is de ware, maar ik. Dat is zonneklaar, staat in de sterren. Zeker, hij moet nog wat geduld hebben, maar ik wist zeker dat hij dat op zou brengen. Tot hij vertelde dat hij met háár in het huwelijk zou treden en mijn kinderhemel scheurde. Daar, aan de overkant van het stadhuis, speelden in dat achtjarig meisje dat ik was, drie eigenschappen op die tot de hoofdzonden gerekend mogen worden: hoogmoed, woede en jaloezie. Ook van de andere vier - hebzucht, wellust, gulzigheid en gemakzucht ben ik niet verschoond gebleven. En - ik beken het - af en toe heb ik er zelfs van genoten.

Paus Gregorius I heeft zo'n vijftienhonderd jaar geleden de zonden overzichtelijk gerubriceerd in de zeven hoofdzonden (zo genoemd omdat alle andere zonden eruit voortvloeien). Waarschijnlijk zijn ze gebaseerd op de acht slechte gedachten waardoor jonge monniken van hun roeping afgebracht zouden kunnen worden. Drie van de zeven zonden eindigen op het woordje 'zucht' wat verwijst naar een overdreven ziekelijke neiging. Maar ook de andere vier gaan over een teveel. Eigenlijk zijn het op zich gewone menselijke gedragingen die pas in de mateloosheid tot zonde verworden.

Dante was de eerste die straffen verbond aan zondig gedrag. In *De goddelijke komedie* maakt hij een denkbeeldige reis door hel, vagevuur en hemel. In de tweede kring van de hel, waarover we net lazen, woedt een eeuwige storm die de zielen van de wellustigen voortblaast, in andere kringen zitten de vraatzuchtigen die veroordeeld zijn tot regen, of de hebzuchtigen die gedoemd zijn tot zinloos sjouwen, allemaal tot in de eeuwigheid.

Het is niet meer zo gangbaar in termen van zonde te denken. Het is een begrip waaromheen een klam calvinistisch luchtje hangt, een waas van orthodoxe dogmatiek. In de spreektaal klinkt alleen nog het begrip zonde (of *sund* zoals wij in Brabant zeiden) in de betekenis van jammer. Zonde van verbrande taart, zonde van die scheur in je broek, maar als christelijke term valt het woord nog maar zelden. We hebben ons bevrijd van het verlamme zondebesef dat angst en schuld opriep. Maar... is dat alleen maar winst of is daarmee misschien ook een ander besef verloren gegaan? Zouden we het begrip niet kunnen ontdoen van stoffigheid en dogmatiek, en het zijn oorspronkelijke waarde en zeggingskracht teruggeven?

Het Hebreeuwse woord voor zonde is *chattat*. Het is afgeleid van het werkwoord *chata* dat missen betekent: doel missen, mis-doen, misdragen. Welk doel wordt gemist? Beelddrager worden van God, partner in de schepping. Iemand die zondigt vertoont gedrag waardoor de relatie met God of met een ander mens verstoord raakt. Zijn of haar handelen is niet verbindend, maar veroorzaakt breuken en scheuren.

Er wordt niet alleen gezondigd tussen personen, maar ook tussen generaties. De geschiedenis begint niet bij mijn geboorte en de toekomst eindigt niet bij mijn dood. We zijn met draden verbonden aan het leven voor ons en na ons, en dat niet erkennen, daar geen

verantwoordelijkheid voor dragen, is zondig, zoals Gretha Thunberg de onderhandelaars op de klimaatconferentie inpeperde toen ze met overslaande stem riep: 'Jullie spreken enkel van vooruitgang met dezelfde slechte ideeën die deze puinhoop veroorzaakten. (...) Jullie zijn niet volwassen genoeg om de waarheid te zeggen. Zelfs die last laten jullie aan ons kinderen.'

Naast de individuele en de intergenerationele zonde zijn er nog de zonden die zich via menselijk handelen een weg hebben gebaad in instituties en systemen, met maatschappelijke scheefgroei op tal van vlakken als gevolg. Racisme, seksisme, sociaal en economisch onrecht. Zoals bij de hoofdzonden het teveel het manco is, is bij deze systemische zonden het te weinig het probleem. Aan al deze vormen van onrecht ligt een gebrek aan solidariteit ten grondslag. Verbroken verbanden, geschonden relaties. Tussen groepen en volken en landen. Tussen arm en rijk, wit en zwart, noord en zuid. Deze geïnstitutionaliseerde zonden, waaraan wij allemaal deel hebben, maken voor veel bewoners de aarde tot een onherbergzaam oord. Wat daaraan te doen? Kúnnen wij iets doen?

Wanneer er gezondigd is, het doel gemist tegenover God of de medemens, is het de verantwoordelijkheid van de 'misdrager', de 'doelmissier', de relatie te herstellen. Het Jodendom kent daarvoor het ritueel van de tien Grote Dagen waarin de mens zijn foute daden tegenover zijn medemensen herstelt. Dagen die uitmonden in Grote Verzoendag, *Jom Kippoer*, waarop de relatie met God wordt hersteld. Eerst met de medemensen, dan pas met God. Datzelfde beginsel is leidend in het Nieuwe Testament wanneer Jezus zegt in de Bergrede: 'Wanneer je dan je offergave naar het altaar brengt en je daar herinnert dat je broeder iets tegen je heeft, laat je offergave daar vóór het altaar en ga eerst heen, verzoen je met je broeder en kom en offer daarna je offergave' (Matteüs 5:23-24).

Verantwoordelijkheid nemen voor je daden is een kernbegrip in het Jodendom. Het is verboden vergeving te schenken aan iemand die daar niet zelf om vraagt, dat wordt in de Talmoed zelfs gelijk gesteld aan het vermoorden van de ander. Want als de ander niet meer gezien wordt als verantwoordelijk voor zijn daden, ontnem je hem het meest wezenlijke van het menszijn: beelddrager te zijn van God, partner in de schepping.

Zowel christendom als Jodendom erkennen dat wij een neiging hebben ten goede - *jetser ha'tov* - en een neiging ten kwade - *jetser ha'ra*. Uit de neiging ten goede komt de wil voort om naar Gods geboden te leven, uit de neiging ten kwade het verlangen je ertegen te verzetten. Maar anders dan in het christendom is het verrassende dat we volgens het Jodendom niet moeten proberen de kwade neiging te onderdrukken of uit te roeien, we zijn er immers mee geschapen en hij is ook een bron van creativiteit. Zoals een midrasj zegt: zonder die neiging zouden mensen geen huizen bouwen, kinderen krijgen of handel drijven. Nee, het is onze taak de kwade neiging om te buigen richting het goede. Het onheilige te gebruiken als voetenbankje van het heilige. En hoe moeten we dat dan doen, waaraan moet we ons spiegelen? Daarvoor hebben we de Thora, het verhaal van een God die mensen vraagt, smeekt zelfs, hem na te volgen in zorg en liefde voor de mensen. Boek jij bent geleefd, zeg ons hoe te leven.

Zonden transformeren in deugden. Naast het bestuderen van de Thora is er nog een tweede manier om ons daarin te oefenen. Aristoteles, de filosoof van de deugd, stelt dat je mensen moet zoeken die goede eigenschappen bezitten om ze van hen in de praktijk te leren. Een deugd verwerf je niet op een abstracte manier. Wil je weten wat een moedig iemand is? Bedenk welke vriend je naast je wil hebben in heikele omstandigheden en probeer te worden

als hij. Volg hem na. Zoek je een gul iemand, bedenk wie zou jou helpen als jij in financiële nood zit en probeer te worden zoals zij. Volg haar na.

Ik realiseerde me dat wij hier wekelijks gebruik maken van de instrumenten die de Thora en Aristoteles ons aanreiken. Wij proberen ons geweten te scherpen door studie te maken van de Thora, ons handelen af te stemmen op die man uit Nazaret, hem na te volgen. Rond oud en nieuw kreeg ik van een vriend het volgende bericht in mijn mail: dit jaar wil ik meer zoals Jezus leven. Rondhangen met zondaars, vrome mensen op stang jagen, impopulaire vrienden kiezen, dutjes doen op sloopjes. Wij zouden het misschien wat anders formuleren, maar ook wij doen een poging op hem te lijken. Hij heeft ons voorgeleefd hoe te kijken, te luisteren, hoe onze ogen te openen voor de ellende van de ellendigen, hoe partij te kiezen voor de ontrechten. Nergens zegt Jezus dat het mogelijk is om schuldeloos te leven, maar hij heeft ons voorgeleefd verantwoordelijkheid te nemen voor wat je doet of nalaat. Zondigen is dat je je verantwoordelijkheid ontkent en je toevlucht zoekt in excuses. 'Ik ben nu eenmaal zo.' Of: 'Het is nu eenmaal zo.' Niemand is nu eenmaal zo. Niets is nu eenmaal zo. Alles is gemaakt of gebroken door menselijk handelen: de relatie tussen twee personen, tussen familieleden, tussen generaties, tussen groepen. Alles kan hersteld door menselijk handelen. Volg de oproep van de bijbel na, volg de leidsman uit Nazaret na. Beschouw religie als een verfijnd oefensysteem, gericht op het omvormen van destructief gedrag in bezielend en bezielend handelen, op het leren onderscheiden van eigenbelang en algemeen belang, korte termijn gevoelens en lange termijn gevoelens. Verantwoordelijk leven is zo leven dat je achteraf geen excuses nodig hebt.

Op persoonlijk niveau kunnen we ons daar wel iets bij voorstellen, maar op het vlak van de institutionele zonde? Een Engels boek, getiteld *Uit de puinhopen*, geeft daartoe een aanzet. Er is een nieuw narratief, een nieuw verhaal nodig en dat nieuwe verhaal heet saamhorigheidspolitiek. Neoliberalisme, individualisme, concurrentie zijn neigingen ten kwade in het huidige verhaal. We kunnen die transformeren door de samenleving van onderaf opnieuw vorm te geven. Op lokaal niveau mensen rondom een thema te mobiliseren. Denk aan het verhaal van Sietske over het klimaat in deze Ekklesia een paar weken geleden. Niet groei en winst en eigenbelang zijn de sleutelwoorden van dat nieuwe verhaal, maar compassie, altruïsme, respect voor mens en planeet. Nu ik dit zo opschrijf, leest dit nieuwe verhaal toch ineens als dat hele oude verhaal waar we hier week in week uit mee bezig zijn. En de mogelijkheid om dat oude verhaal in de praktijk te brengen en zo nieuw en levend te houden, de mogelijkheid om kwade neigingen om te vormen tot een kracht en de wereld tot een betere woonplaats te maken - of het nu is op de vierkante centimeter of op de vierkante kilometer - dient zich zonder ophouden aan. En om nog maar eens een ander in onbruik geraakt woord te gebruiken wat we misschien ook een keer moeten oppoetsen, dat is genade. En o ja, tussen mij en mijn paardrijleraar is het nooit meer goed gekomen. Zonde.